

บทคัดย่อ

บทบาทผู้หญิงในสังคมและวัฒนธรรมกัมพูชา ภาพสะท้อนจากตำนานยายหยาดและยายเปญ

บทบาทของผู้หญิงในสังคมและวัฒนธรรมกัมพูชา พิจารณาได้จากในหลายมิติของสังคม แต่สำหรับตำนานและความเชื่อเป็นข้อมูลหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นสังคมและวัฒนธรรมกัมพูชาได้อีกมิติหนึ่งเนื่องจากตำนานเป็นผลผลิตของสังคม ตำนานและความเชื่อเรื่องยายเปญและยายหยาดเป็นตำนานที่ผู้คนในกัมพูชารับรู้เรื่องราวของตำนาน มีรูปธรรม และพิธีกรรมความเชื่อที่ยังคงถือปฏิบัติอยู่ในชุมชน โดยเฉพาะในกรุงเทพมหานครและกรุงไพลิน ซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดของตำนานที่อธิบายสถานที่และประวัติความเป็นมาของชุมชน

เมื่อพิจารณาจากตำนานและความเชื่อเรื่องยายเปญและยายหยาด ทำให้เห็นว่าบทบาทของผู้หญิงกัมพูชามีหลายด้าน ได้แก่ บทบาทด้านครอบครัวที่ต้องดูแลสมาชิกในครอบครัวเรื่องอาหารการกิน เครื่องแต่งกาย และที่อยู่อาศัย บทบาทด้านสังคม ผู้หญิงต้องสอดส่องดูแลความสงบเรียบร้อยของสังคม และเป็นผู้รักษากฎระเบียบของสังคม บทบาทด้านศาสนาความเชื่อผู้หญิงต้องอุปถัมภ์คำฐพระพุทธศาสนา ตลอดทั้งรักษาความเชื่อดั้งเดิม และผสมผสานกับความเชื่อที่เข้ามาใหม่ บทบาทสุดท้าย บทบาทด้านสิ่งแวดล้อมที่มีส่วนในการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เช่น ดันไม้ แหล่งน้ำ และภูเขา ซึ่งสัมพันธ์กับความเชื่อศาสนาความเชื่ออย่างแยกกันไม่ออกด้วย

Abstract

Women's Roles in Khmer Society and Culture as Reflected in Folk Legend in the Story of Yaai Yard and Yaai Pen

There are many dimensions to the roles of women in Khmer society and culture, one of which can be observed from folk legends and beliefs that are the cultural products of the local society. The legend and beliefs about the story of Yaai Pen and Yaai Yard are widely known among the Khmer people. The influence of such beliefs is concretely evident from the rituals that are still being held nowadays, especially in the cities of Phnom Penh and Pailin. The legend provides explanations for the origins of local communities and places of significance.

The legend and beliefs in the story of Yaai Pen and Yaai Yard clearly indicate the multi-faceted roles of Khmer women. For family roles, Khmer women are expected to be responsible for the preparation of meals, clothing, and housing care. For their social roles, the women are expected to monitor and uphold social harmony and social disciplines. For their religious roles, Khmer women have to support and promote Buddhism as well as adhere to traditional beliefs, while at the same time adopting some of the new religious beliefs. Finally, for their environmental roles Khmer women, through their religious beliefs, make significant contributions to the conservation of the natural surroundings—trees, water sources and mountains.

บทบาทผู้หญิงในสังคมและวัฒนธรรมกัมพูชา ภาพสะท้อนจากตำนานยายหยาดและยายเปญ*

วิฑูรย์ คุ่มหอม**, ***

กัมพูชาประเทศเพื่อนบ้านที่มีชายแดนติดกับประเทศไทย สิ่งสำคัญของกัมพูชาที่คนไทยและคนทั่วโลกรู้จัก ได้แก่ ปราสาทนครวัดนครธม ซึ่งเป็นหนึ่งในเจ็ดสิ่งมหัศจรรย์ของโลกที่หลายคนหาโอกาสไปเยือนเพื่อชมความยิ่งใหญ่ของศาสนสถานของอาณาจักรยุคโบราณ แต่ยังมีอีกแง่มุมหนึ่งที่น่าสนใจ แต่มีความสำคัญต่อสังคมกัมพูชาอยู่ไม่น้อย นั่นคือบทบาทของผู้หญิงกัมพูชา ซึ่งเป็นผู้ที่ได้ทำหน้าที่สร้างสรรค์และจรรโลงสังคมมาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นประเด็นที่จะนำเสนอในบทความชิ้นนี้ โดยนำเสนอถึงบทบาทของผู้หญิงในสังคมกัมพูชา ซึ่งมองผ่านบทบาทในปัจจุบันและมองผ่านภาพสะท้อนจากตำนานและความเชื่อเรื่องยายเปญและยายหยาดของคนกัมพูชา

กัมพูชา กรุงพนมเปญ และกรุงไพลิน

กัมพูชาเป็นประเทศที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาอันยาวนาน ตั้งแต่สมัยเขมร

*บทความนี้เกิดจากผู้เขียนได้มีโอกาสเดินทางไปประเทศกัมพูชา เพื่อประชุมร่วมกับเครือข่ายภูมิภาคลุ่มน้ำโขงของมูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม (มอศ.) ณ กรุงพนมเปญ และร่วมงานเปิดศูนย์กิจกรรมธรรมชาติ ณ กรุงไพลิน ซึ่งจากการเดินทางไปในสถานที่ต่างๆ ของกรุงไพลินและกรุงพนมเปญได้เห็นวิถีชีวิตของคนกัมพูชาในหลายแง่มุม และสนใจกับสถานที่สำคัญที่มีตำนานอธิบายความเป็นของสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับเมืองในปัจจุบัน ได้แก่ ตำนานยายเปญและตำนานยายหยาด โดยตำนานและความเชื่อมีความสัมพันธ์และสะท้อนบทบาทของผู้หญิงในกัมพูชา

**นักศึกษาปริญญาโทสาขามานุษยวิทยา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

***ขอขอบพระคุณมูลนิธิกิจกรรมธรรมชาติและมูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคมที่ให้โอกาสผู้เขียนสำหรับการเดินทางไปร่วมประชุมและศึกษาดูงานที่กรุงไพลินและกรุงพนมเปญ ขอขอบพระคุณ อ.พลอยแสงลอย อาจารย์ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันตก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง ที่กรุณาช่วยแปลภาษาเขมรและให้ความรู้เกี่ยวกับสังคม-วัฒนธรรมกัมพูชา

โบราณมีประจักษ์พยานความรุ่งเรืองมากมาย ที่รู้จักกันดีก็คือ นครวัดนครธม ซึ่งแสดงถึงความยิ่งใหญ่ของอาณาจักรโบราณ นอกจากนี้ยังมีปราสาทหินมากมาย เช่น ปราสาทบายน ปราสาทบักกีจ่างกรง ปราสาทบันทายฉมาร์ ฯลฯ

แม่น้ำที่สำคัญของกัมพูชาได้แก่ แม่น้ำโขง แม่น้ำทะเลสาบ และแม่น้ำบาสัค โดยแม่น้ำโขงจะไหลผ่านกัมพูชาตั้งแต่ตอนเหนือที่ติดกับประเทศลาว เริ่มจากจังหวัดสตีงเตรง กระแจะ กัมปงจาม และจังหวัดกันดาล โดยมาบรรจบกับแม่น้ำทะเลสาบและแม่น้ำบาสัคไหลต่อไปยังจังหวัดเปรเว็ง และไหลเข้าสู่ประเทศเวียดนาม (วัชรินทร์ ยงศิริ, 2548) บริเวณริมฝั่งแม่น้ำจึงเป็นที่ตั้งของชุมชนมากที่สุด และยังเป็นแหล่งทำมาหากินโดยการจับสัตว์น้ำที่สำคัญของประชาชนกัมพูชา โดยเฉพาะทะเลสาบเขมรที่เป็นทะเลสาบน้ำจืดขนาดใหญ่ เป็นแหล่งทรัพยากรหล่อเลี้ยงผู้คนมายาวนานนับจากอดีตจวบจนปัจจุบัน

จากการสำรวจเมื่อปี 2541 กัมพูชามีประชากรทั้งหมด 11,437,656 คน โดยจำนวนนี้มีกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ประมาณ 20 ชาติพันธุ์ ซึ่งชาติพันธุ์เขมรมีจำนวนมากสุดประมาณ 90% ชาติพันธุ์ญวนหรือเวียดนาม 4.3% หรือประมาณ 500,000 คน ชาติพันธุ์จีนมีประมาณ 300,000 คน กลุ่มชาติพันธุ์จามประมาณ 130,000 คน (เขียน ชีระวิทย์, 2543) กลุ่มชาติพันธุ์บนที่สูงหรือที่เรียกว่าพวกเขมรเลอ (เขมรบน) ในแถบจังหวัดมณฑลคีรีและรัตนคีรี ได้แก่ กูย พุนอง เปรา ซ่าตะพวน ซ่าจราย นอกจากนี้ยังมีกลุ่มชาติพันธุ์เปือร์ เซาจี ในภาคตะวันตกเฉียงใต้ (มัลลิกา พงศ์ปริตร, 2544) และกลุ่มชาติพันธุ์ของในจังหวัดโพลินบริเวณชายแดนไทยแถบจังหวัดจันทบุรี

ด้านอาชีพประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่ แต่ภาคอุตสาหกรรมกำลังได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ทำให้พื้นที่ทางการเกษตรลดน้อยลงไป จากเดิมเมื่อปี 2505 มีพื้นที่เพาะปลูก 80.9% เหลือ 77.5% ในปี 2541 โดยอุตสาหกรรมสิ่งทอมีการขยายตัวอย่างมาก เห็นได้จากช่วงเวลาเพียง 3 ปี คือ ปี 2539-2541 มีโรงงานสิ่งทอเพิ่มจาก 30 โรงเป็น 110 โรง (เขียน ชีระวิทย์, อ้างแล้ว)

กรุงพนมเปญ

กรุงพนมเปญเป็นเมืองหลวงของประเทศกัมพูชาที่ตั้งเมืองอยู่บนฝั่งแม่น้ำ

ทะเลสาบ (Tonle Sap) และแม่น้ำบาสัก (Bassac) ที่ไหลมาบรรจบกัน กรุงพนมเปญ เป็นเขตการปกครองพิเศษ ตั้งอยู่ในจังหวัดกันดาล ปี 2541 มีประชากรทั้งสิ้น 999,804 คน โดยตัวเลขนี้เป็นตัวเลขทางการแต่คนภายในกรุงพนมเปญเอง มีผู้ที่อพยพเข้ามาทำงานที่ไม่ได้ย้ายทะเบียนบ้านอีกเป็นจำนวนมาก (วัชรินทร์ ยงศิริ, อ้างแล้ว)

ประชาชนกรุงพนมเปญเคยถูกกวาดต้อนไปอยู่ในชนบท เพื่อทำไร่ทำนาในสมัยเขมรแดง ทำให้เมืองมีสภาพร้างผู้คนไประยะหนึ่ง หลังจากสภาวะสงครามสิ้นสุดลงเมืองก็ได้รับการบูรณะฟื้นฟู และมีการพัฒนาประเทศหลายด้าน ซึ่งในการพัฒนาประเทศนั้น งบประมาณส่วนใหญ่มาจากเงินช่วยเหลือจากประเทศตะวันตก คุณ โสมเพ็ญ ขุทรานนท์ คนไทยที่ทำงานด้านพัฒนาสังคมและดำเนินธุรกิจพัฒนาสินค้าพื้นเมือง ซึ่งทำงานในกัมพูชามากกว่า 20 ปีให้ภาพของประชาชนกัมพูชา (พนมเปญ) ว่าคนรุ่นใหม่กำลังพัฒนาดินแดนในทุกด้าน โดยเฉพาะด้านจิตใจจากเดิมที่มีความหวั่นไหวขาดความมั่นคง เนื่องจากภาวะสงคราม ทำให้เป็นคนระแวงคนแปลกหน้า ปัจจุบันประชากรวัยรุ่นมีความพยายามเรียนรู้สังคมโลกภายนอก ฝึกฝนการเรียนรู้ภาษาอังกฤษและภาษาไทยอย่างกว้างขวาง เพื่อการสมัครเข้าทำงานที่มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นที่เกิดพร้อมกับการส่งเสริมการลงทุนจากต่างชาติ เช่น ไทย จีน ไต้หวัน และรัสเซีย ฯลฯ

การเรียนรู้ภาษาอังกฤษมีความสำคัญเพราะจะทำให้ตนเองได้รับโอกาสของการประกอบอาชีพสูงกว่าคนอื่น ๆ การประกอบอาชีพ ในกลุ่มผู้ได้รับการศึกษากับชาวบ้านที่อพยพเข้ามาแตกต่างกันมาก โดยชาวบ้านที่อพยพเข้ามาในพนมเปญจะประกอบอาชีพกรรมกรก่อสร้าง ขับมอเตอร์ไซด์รับจ้าง พ่อค้าแม่ค้า และขอทาน เมื่อพิจารณาความแตกต่างจากบ้านเรือนจะเห็นได้ชัดว่า คนมีการศึกษาส่วนใหญ่จะเป็นคนรวย มีบ้านหลังใหญ่โต ส่วนคนจนในเมืองที่เป็นผู้อยู่มาแต่เกิดหรือผู้ที่อพยพเข้ามาใหม่ภายหลังจะอยู่ในชุมชนแออัด หรือไม่ก็นอนตามข้างถนน ซึ่งความต่างนี้ทำให้บ้านคนรวยต้องทำกำแพงบ้านสูงมาก และจะติดลวดหนามป้องกันขโมยทุกบ้าน ซึ่งสะท้อนความแตกต่างทางสังคมที่ก่อให้เกิดปัญหาภายในสังคมเอง

ในกลางกรุงโพลินเราจะเห็นภาพของผู้หญิงฐานะปานกลางจะประกอบอาชีพค้าขาย โดยมีสินค้านานาชนิดสำหรับจำหน่ายอยู่ภายในตลาด แต่ที่มากที่สุดเป็นสินค้าประเภทอาหารหารกิน ซึ่งผู้หญิงเหล่านี้จะมีทักษะความสามารถสูงในการทำอาหาร

และค้าขาย ในขณะเดียวกันเราก็จะพบผู้หญิงที่ที่ยากจนเป็นคนขอทานอยู่ตามถนนหนทางและย่านการค้าของกรุงเทพมหานคร ส่วนผู้ชายมักจะประกอบอาชีพถีบสามล้อ ซ่อมมอเตอร์ไซด์ และภาพที่เห็นจนชินตา คือ กลุ่มผู้ชายที่จะจับกลุ่มเล่นไพ่ตามสี่แยกภายในเมือง

ส่วนผู้หญิงที่มีการศึกษาและฐานะดีก็มักจะประกอบธุรกิจภายในห้างร้านและบริษัทต่างๆ โดยการทำงานเอกชนเช่นนี้เป็นที่นิยมเพราะมีรายได้ดี เนื่องจากประเทศกำลังพัฒนาที่เน้นส่งเสริมการลงทุนจากต่างชาติ ทำให้ธุรกิจมีการขยายตัวค่อนข้างสูง และอีกอาชีพหนึ่งที่ได้ได้รับความสนใจมาก และมีผู้หญิงจำนวนไม่น้อยนิยมทำกัน คือ การทำงานในองค์กรหรือมูลนิธิที่ช่วยเหลืองานสาธารณกุศล เช่น องค์กรพัฒนาแหล่งสลัม องค์กรด้านการศึกษาและส่งเสริมอาชีพ องค์กรด้านการส่งเสริมสันติภาพ ฯลฯ ซึ่งองค์กรเหล่านี้จะได้รับเงินสนับสนุนจากต่างชาติ โดยเงินช่วยเหลือจากต่างชาตินี้เป็นเงินจำนวนมากที่นำไปช่วยเหลือฟื้นฟูประเทศด้านต่างๆ ภายหลังสงคราม

กรุงไพลิน

กรุงไพลินคือชื่อเรียกเขตเมืองของจังหวัดไพลินตั้งอยู่ทิศตะวันตกของกัมพูชา ติดกับจังหวัดจันทบุรีของประเทศไทย มีด้านชายแดนอย่างเป็นทางการอยู่ที่บ้านผักกาด ต.คลองใหญ่ อ.โป่งน้ำร้อน จ.จันทบุรี จังหวัดไพลิน การปกครองแบ่งออกเป็น 2 เขต ได้แก่ เขตไพลินและเขตขาลากราว³ มี 8 ช้องกัต (สังกัด) ได้แก่ ไพลิน ตวลเลวีย⁴ บอยาคา⁵ ชติงักจ⁶ ขาลากราว โคออนดง ชติงตริอง และโอตาเวา

ในจังหวัดไพลิน มีวัดทั้งหมด 9 วัด คือ วัดพนมหยาด วัดกงกาง วัดโอจรา วัดปาที วัดเบน วัดขาลากราว วัดกอย วัดปรม และวัดบอยออย ซึ่งวัดเหล่านี้ยังคงเป็นศูนย์กลางของชุมชนในการประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา การสะเดาะเคราะห์เมื่อเจ็บป่วย หรือการรวมกันจัดประเพณีการละเล่น เช่น การจัดงานสงกรานต์

³ขาลากราว แปลว่า ศาลานอก (ขาลา ออกเสียงภาษาไทยได้ว่า ศาลา และ กราว แปลว่า นอก)

⁴ตวล แปลว่า โคนหรือเนิน

⁵บอยาคา คือ ปอญาคา

⁶ชติง แปลว่า แม่น้ำทั่วไป ตนเอง จะให้เรียกแม่น้ำขนาดใหญ่ อีกคำหนึ่งที่ใช้เรียกแม่น้ำเหมือนกัน คือ โอ ที่หมายถึง คลอง

ของวัดโอจราที่จะมีการทำบุญตักบาตร สรงน้ำพระ และร่ำวงกันของคนในชุมชนเป็นต้น

ส่วนประวัติความเป็นมาของกรุงไพลินกล่าวกันว่าสมัยก่อนพื้นที่บริเวณนี้เป็นป่ามีบ้านเรือนอยู่ไม่กี่หลังคาเรือน แต่มีกลุ่มคนที่เดินทางค้าขายอยู่ในแถบนี้ คือ พวกกุลา⁷ ซึ่งพวกกุลาได้มาแวะพักอาศัยบริเวณริมแม่น้ำในไพลิน แล้วเห็นตัวนกมาเล่นน้ำโดยนกเหล่านี้่น้ำก่อนเพชรพลอยมาเล่นกันในแม่น้ำแห่งนี้ด้วย จึงมีชื่อเรียกต่อมาว่า “ไปเล่น” หรือนกกำลังเล่น (เพชรพลอย) ต่อมาเสียงเพี้ยนเป็น ไพลิน ตามการออกเสียงของคนไทย จึงเรียกว่าไพลินต่อมาจนถึงปัจจุบัน แต่ประเด็นเรื่องชื่อไพลินนี้ จิตร ภูมิศักดิ์ ตั้งข้อสันนิษฐานว่าน่าจะมาจากคำว่า เฟลิน ซึ่งเป็นชื่อเมืองหนึ่งในพม่าตอนเหนือที่เป็นเขตที่มีทับทิมและพลอย เนื่องจากที่เดินทางไปไพลินของจิตร ซึ่งแต่ก่อนเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดพระตะบอง คนเขมรเรียกว่ากลุ่มหนึ่งที่ขุดพลอยอยู่ที่ไพลินว่า กุพา โดยเขายังได้พบกลุ่มคนดังกล่าวว่ามีรูปร่าง หน้าตา และผิวพรรณเหมือนคนพม่า และยังมีวัดที่สร้างด้วยศิลปะพม่า มีพระพุทธรูปหินอ่อนสีขาวมีตัวอักษรพม่าด้วย (จิตร ภูมิศักดิ์, 2540) สำหรับพวกกุลาคนในไพลินบอกว่าเราจะพูดกับเขาไม่รู้เรื่อง แต่เขาจะคุยกับคนพม่าและคนมอญรู้เรื่อง ปัจจุบันนี้ได้ปะปนกับคนในไพลินไปหมดแล้ว แต่หลักฐานทางโบราณคดี เช่น เจดีย์ที่วัดพนมหยาด ชาวบ้านกล่าวว่าสร้างโดยคนกุลา มีหลักฐานของลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่เป็นแบบมอญ-พม่า และมีจารึกที่เขียน

⁷เกี่ยวกับพวกกุลา/กุพาเป็นใครเป็นประเด็นถกเถียงและมีการค้นคว้าค่อนข้างมาก โดยมีความหมายหลายอย่างเช่น กุลาหมายถึงคนอินเดียหรือแขกก็ได้ อาจหมายถึงคนไทยใหญ่ หรือคนพม่า สุจิตต์ วงษ์เทศ (2542) ได้กล่าวถึงกุลาดีไม่ว่าในกฎหมายดินแดนสมัยต้นกรุงศรีอยุธยาที่มีการทะเลาะเล่นกุลาดีไม่ว่า ซึ่งกุลาดีไม่นี้ไม่เคล็ด ไรที่คิดว่าสัมพันธ์กับอินเดียได้ เพราะมีการทะเลาะเล่นที่เรียกว่า โกลาดี ซึ่งอาจมีการแพร่กระจายและถ่ายทอดมาสู่อุษาคเนย์ คำพูน บุญทวี (2532) และลักขณา จินดาวงษ์ (2548) กล่าวอย่างชัดเจนว่าคนกุลาคือไทยใหญ่ โดยคำพูนกล่าวว่าบรรพบุรุษของตนบอกเล่าสืบต่อกันมาว่าเป็นคนไทยใหญ่ ส่วนลักขณาได้ศึกษาในหมู่บ้านพนมไพรโดยสอบถามจากชาวบ้านที่มีเชื้อสายกุลาสรุปได้ว่าคนกุลามาจากเมืองอังวะ และเมืองมะละแหม่ง ส่วนจิตร ภูมิศักดิ์ได้พบคนกุลาในไพลินแล้วสันนิษฐานเป็นคนพม่าเพราะมีภาษาและรูปร่างเหมือนกัน แต่จิตรได้กล่าวถึงพัฒนาการว่าเดิมที่คนพม่าเรียกคนในอินเดียแถบรัฐเบงกอลว่ากุลา ซึ่งเป็นคำอุกุก ต่อมาในแถบนี้ก็นำคำเรียกนั้นมาเรียกคนพม่าเสียเองว่าพวกกุลา และผู้เขียนเห็นด้วยกับจิตรที่กล่าวว่าอย่าพยายามให้ความหมายแบบตายตัวและแบบชาติเดียว เพราะอาจมีความเปลี่ยนแปลงสัมพันธ์ได้ตามพัฒนาการของสังคมได้ ดังนั้นพวกกุลาจึงเป็นชื่อเรียกกลุ่มคนที่เปลี่ยนไปตามเวลาและสถานที่ด้วย แต่ลักษณะของคนกุลาที่กล่าวเหมือนกันคือเป็นพวกพ่อค้าเดินทางไกลเพื่อติดต่อค้าขายสินค้าต่างๆ ในภูมิภาคอุษาคเนย์แห่งนี้

ไว้ที่มุมทั้ง 4 ของเจดีย์องค์ใหญ่ และที่ทางเข้าออกของเจดีย์องค์เล็กที่อยู่บนวัดด้วย ในกรณีของที่ไพลินกลุ่มคนกุลาหมายถึงพวกคนมอญ-พม่านั่นเอง

สำหรับพระพุทธรูปที่จิตรกล่าวดังนั้นยังมีอยู่หลายองค์ในวัดกงกาง และวัดพนมหยาด และมีภาษาพม่าตามที่เขากล่าวไว้ และมีพระพุทธรูปขาวองค์หนึ่งที่มีการจารึกภาษาอังกฤษที่ฐาน มีข้อความว่า "UKYAING STONE IMAGE MERCHANTS N EAR SHAN SU P.O MANDALAY" ซึ่งพระพุทธรูปองค์นี้อัดใจอวาสนามาจากประเทศพม่า

พื้นที่ของกรุงไพลินนอกเมืองเป็นพื้นที่สำหรับการเกษตร เช่น ปลูกงา สวนขนุน เป็นต้น แต่ยังมีพื้นที่อีกจำนวนมากที่เป็นป่า เนื่องจากการพัฒนาการเกษตรที่ส่งเสริมการขายสุ ตลาตยังมีน้อยมาก ทำให้การปลูกพืชในแบบสวนเชิงเดี่ยวมีน้อย โดยเฉพาะพื้นที่ภูเขาพนมดอมไร (เขาหัวช้าง) พนมเคียว (เขาเขี้ยว) รวมทั้งที่รอบภูเขาบริเวณใกล้เคียงที่ยังเป็นพื้นที่ป่ารก เนื่องจากยังมีกับริเบตตั้งแต่สมัยสงครามฝอยอยู่อีกไม่น้อย ทำให้ชาวบ้านไม่กล้าบุกเบิกพื้นที่ทำการเกษตร เพราะกลัวความไม่ปลอดภัยในชีวิตของตนเอง เนื่องจากมีชาวบ้านหลายรายที่ต้องขาดตเนื่องจากถูกกับริเบต และขณะนี้ยังมีองค์กรช่วยเหลือจากประเทศญี่ปุ่นที่ยังคงตั้งหน่วยเก็บกู้กับริเบตบริเวณพื้นที่ป่านอกกรุงไพลิน

นอกกรุงไพลินตามหมู่บ้านต่างๆ เราจะเห็นกลุ่มผู้หญิงจะเลี้ยงลูกอยู่บริเวณใต้ถุนบ้าน ซึ่งบ้านส่วนใหญ่จะเป็นบ้านไม้ยกพื้นสูง ทำให้บริเวณใต้ถุนบ้านเป็นสถานที่สำหรับประกอบกิจกรรมต่างๆ ของครอบครัวได้เป็นอย่างดี โดยกิจกรรมหนึ่งได้แก่การกรองหญ้าคาสำหรับการมุงหลังคาบ้าน หลังคาออกสัตว์ และส่วนที่เหลือจากความต้องการใช้ภายในครัวเรือนก็จะขาย สนนราคาอยู่ที่ 7-10 บาท ซึ่งเป็นรายได้ของครอบครัวได้อีกทางหนึ่ง สำหรับหญ้าคาเหล่านี้จะไปเกี่ยวมาจากทุ่งบริเวณรอบๆ หมู่บ้าน กิจกรรมทอผ้าสำหรับจำหน่ายเป็นอีกอาชีพหนึ่งที่กำลังได้รับความสนใจของบรรดาผู้หญิง เพราะตลาดมีความต้องการผ้าพื้นเมืองสำหรับใส่ในวาระโอกาสสำคัญ of ชุมชนอย่างมาก และการท่องเที่ยวของกัมพูชาที่ขยายตัว สินค้าประเภทผ้าทอพื้นเมืองจึงเป็นสินค้าชนิดหนึ่งที่มีการซื้อขายกันสูงขึ้นด้วย แต่หน้าที่หลักของผู้หญิงที่นี่คือการเก็บพืชผักจากธรรมชาติและปลูกผักสวนครัวไว้กินในครัวเรือนเป็นหน้าที่ของผู้หญิงจะต้องจัดหาและเตรียมอาหารสำหรับคนในครอบครัว ทั้งนี้ผู้ชายก็มีส่วนร่วม

เช่นกันแต่เป็นลักษณะของการจับสัตว์ เช่น ปลา หอย ตามธรรมชาติมาเป็นอาหาร ภายในครอบครัว ซึ่งเด็กๆ ก็มีส่วนร่วมด้วยเช่นกัน

ในกรุ่นไหลินการตั้งศูนย์กสิกรรมธรรมชาติเป็นความร่วมมือของไทยกับกัมพูชา โดยส่งเสริมการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยใช้วิธีการของเกษตรอินทรีย์ เน้นการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ปลอดจากสารเคมี ส่งเสริมการหันมาใช้ปุ๋ยหมักจากธรรมชาติ ที่ชาวบ้านสามารถทำขึ้นใช้ได้เองและเป็นการประหยัดค่าใช้จ่ายจากการใช้สารเคมีด้วย จากกิจกรรมที่มีการส่งเสริม ทำให้เห็นกลุ่มผู้นำของชุมชนที่มาอบรมเรียนรู้เทคนิควิธีการต่างๆ โดยมีกลุ่มของคนหนุ่มคนสาวเข้ามาทำกิจกรรม เช่น การทำปุ๋ย การทำน้ำหมักชีวภาพ และการส่งเสริมการรวมกลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งกิจกรรมการออมทรัพย์นี้จะเห็นบทบาทของผู้หญิงอย่างชัดเจนว่าจะเป็นผู้ทำหน้าที่ของกรรมการและเจ้าหน้าที่ด้านการเงิน โดยจะมีหน้าที่รับฝากเงินให้กู้ยืมและปันผลกัน

วัดพนมหยาด ดำเนิน และความเชื่อเรื่องยายหยาด

วัดพนมหยาดเป็นวัดตั้งอยู่บนเขาชื่อว่า “พนมหยาด” ซึ่งชื่อวัดมีที่มาจากชื่อภูเขาสูงตั้งกล่าว ภายในวัดมีถ้ำวัดถ้ำจำนวนมากตั้งอยู่บนยอดเขา บนยอดเขาสูงสุดมีเจดีย์ทององค์ใหญ่สร้างด้วยศิลปะมอญ-พม่า แต่เจดีย์องค์นี้ได้ชำรุดเสียหายจากช่วงของสงคราม โดยยอดเจดีย์หัก ชาวบ้านเล่าว่ายอดเจดีย์ที่หักเนื่องจากทหารเวียดนามหักยอดเจดีย์เอาเพชรพลอยที่บรรจุบนยอดเจดีย์ไป เจดีย์องค์มีเจดีย์องค์เล็กๆ อยู่ทั้งหมด 4 องค์ ที่ฐานเจดีย์มีจารึกภาษามอญพม่าอยู่ที่มุมทั้ง 4 มุม นอกจากเจดีย์องค์ใหญ่แล้วยังมีเจดีย์มอญ-พม่าอีกองค์หนึ่งด้วย แต่องค์นี้มีขนาดเล็กกว่ามาก เจดีย์องค์นี้ได้รับการบูรณะทาสีทาสีใหม่ทั้งองค์ที่ทางเดินเข้าออกมีจารึกภาษามอญ-พม่าด้วยเช่นกัน

ถัดลงมามีพระอุโบสถซึ่งภายในประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัยองค์ใหญ่เป็นประธานในโบสถ์ และมีภาพจิตรกรรมฝาผนังเล่าเรื่องพระเวสสันดร ดาวเพดานรูปสัตว์ต่างๆ เช่น งู เต่า ไก่ และวัว ภาพจิตรกรรมเต็มพื้นที่ผนังภายในโบสถ์ โดยรอบโบสถ์จะมีศาลเสาเดียว (ศาลพระภูมิ) ปักอยู่ตามทิศทั้งแปดรอบโบสถ์ และมีรูปเทพบุตรเทพธิดายืนอยู่ทางเข้าโบสถ์ ที่กำแพงแก้วรอบโบสถ์มีรูปปั้นเทพธิดานั่งพนมมือตั้งเหนือกำแพงแก้วโดยรอบ สำหรับพระประธานภายในโบสถ์จะมีการเซ่นไหว้ด้วยข้าวทุกวัน ด้านหน้าโบสถ์มีเสาหงส์ 2 ต้น ตั้งสูงเด่นสามารถเห็นได้แต่ไกลไม่ว่าจะอยู่

มุมใดภายในกรุงไพลิน

บนวัดพนมหยาดยังมีเสนาสนะอีกเป็นจำนวนมาก ได้แก่ หอไตร กุฏิพระสงฆ์ และยังมีรูปปั้นของเปรตอสุรกายที่ทำบาปกรรมต่างๆ เมื่อตายไปต้องไปสู่แดนนรกภูมิ ก็ได้จำลองมาไว้บนวัด เช่น ปืนตันจั่ว ตกกระทะทองแดง กาจิกไส้ จักรฝ่าหัว คิมหนีบลิ้น ฯลฯ

วัดพนมหยาด ซึ่งเป็นชื่อที่มาจากตำนานเกี่ยวกับการสร้างวัดแห่งนี้ ตำนานที่ผู้เขียนได้สัมภาษณ์ชาวบ้านในกรุงไพลินมีอยู่ 2 ส่วนน ซึ่งผู้ให้ข้อมูลเป็นชาวบ้านผู้ชายคนหนึ่งและพระสงฆ์รูปหนึ่ง

ส่วนจากชาวบ้านเล่าว่าวัดพนมหยาดสร้างโดยยายหยาด ซึ่งเป็นชาวบ้านที่ปลูกบ้านอยู่ในบริเวณนี้ ต่อมา “บารมี” หรือเทวดาที่อยู่แถบนี้ได้มาเข้าฝันยายหยาด ว่าห้ามไม่ให้ชาวบ้านมาล่าสัตว์ต่างๆ ในบริเวณภูเขาภูนี้ หากผู้ใดไม่ปฏิบัติตามตน ก็จะทำให้ชีวิตไม่มีความสุข และหากยายหยาดอยากมีความสุขให้สร้างวัดและปฏิบัติธรรมรักษาศีลแล้วจะทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น จะมีทรัพย์สินเงินทองมากมาย เมื่อยายหยาดตื่นจากความฝันก็สร้างวัดตามที่บารมีมาบอก และชักชวนให้ชาวบ้านทำบุญรักษาศีล ยายหยาดเป็นคนร่ำรวยเพราะทำอาชีพขุดพลอยจึงมีเงินในการสร้างวัดจนใหญ่โต

ส่วนพระสงฆ์เล่าว่ามีครอบครัวอยู่ครอบครัวหนึ่งสามีภรรยาชื่อว่าหยาด ครอบครัวนี้ได้ช่วยกันสร้างวัดขึ้นมาจึงชื่อว่าพนมหยาด สำหรับตัวภรรยาเป็นคนทรงที่ติดต่อกับบารมีต่างๆ ที่อยู่บนเขาแห่งนี้ บารมีห้ามไม่ให้ชาวบ้านมาล่าสัตว์ มายิงนกบริเวณนี้ หากละเมิดจะบันดาลให้ชีวิตมีแต่ความทุกข์ หากใครอยากพบความสุขก็ให้สร้างสำนักปฏิบัติธรรมรักษาศีล ซึ่งยายหยาดเป็นที่นับถือของคนในละแวกนี้จึงเรียกเขาภูนี้ว่ายายหยาด และสร้างศาลไว้กราบไหว้บูชา

จากตำนานที่ชาวบ้านเชื่อถือมีรูปธรรมที่แสดงถึงความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของยายหยาด คือ มีศาลของยายหยาดจำนวน 2 ศาล ศาลแรกตั้งอยู่บริเวณเชิงเขาเป็นศาลทำจากซีเมนต์ปิดทึบ 3 ด้านโดยเปิดโล่งด้านหน้า รูปเหมือนของยายหยาดเป็นรูปยายชึ่งุ่นขาวห่มขาวอยู่ในท่านั่ง ลักษณะทั่วไปไม่โกนผมใส่แว่นตา มีสไบสีทองปักลวดลายดอกไม้พาดไหล่ซ้าย ที่คอสวมสร้อยหลายเส้น ติดต่างหู และมีแหวนที่นิ้ว ภายในศาลติดผ้าลูกไม้สีลันสดสีที่ฉากหลังรูปเหมือน ที่เพดาน และด้านหน้าแท่นบูชา

บนแท่นบูชามีฉัตรทอง ต้นโพธิ์ทอง และบายศรีทองตั้งอยู่หลายชั้น และบนแท่นมีผลไม้ชนิดหนึ่งที่ชาวบ้านนำมาถวายยายหยาด คือ กล้วยชนิดต่างๆ ศาลนี้เป็นศาลที่ใหญ่ที่สุด โดยด้านข้างจะมีศาลต่างๆ จำนวนมาก ศาลเหล่านี้เป็นเทวดา/เจ้าที่ที่คนบูชา หรือที่เรียกว่า บารมี หรือที่เรียกว่า ศาลเนี้ยดา หรือศาลตายายนั่นเอง

ส่วนศาลอีกหลังหนึ่งอยู่บนวัดบนภูเขาที่มีรูปเหมือนของสิ่งเคารพบูชา ได้แก่ ฤาษี แม่พระธรณี และพญานาค อยู่บนแท่นบูชา รูปเหมือนของยายหยาดขนาดใหญ่กว่าคนจริงเล็กน้อยในทำยืน ลักษณะการแต่งกายนุ่งผ้าโจงกระเบนสีทอง เสื้อแขนกระบอกสีเทา ติดต่างหู สวมมงกุฎเพชร คล้องสร้อยทอง สวมสร้อยข้อมือหลายเส้น ทั้งสองข้าง สวมแหวน ทาเล็บ ทาปาก มือขวาถือกาน้ำใบหนึ่ง

ชาวบ้านในไพลินและใกล้เคียงมักมากราบไหว้ยายหยาดเสมอๆ โดยเมื่อมีเรื่องเดือดร้อนในชีวิต หรือภายในครอบครัว เช่น การเจ็บป่วยของตนเอง และลูกหลาน มักจะบอกกล่าวให้ยายหยาดช่วยเหลือ และเชื่อว่าจะหายตามที่ขอ โดยที่ศาลของยายหยาดจะมียายชีนั่งรับเงินทำบุญกับทางวัด เมื่อมีคนทำบุญก็จะให้พรแก่ผู้มาทำบุญโดยกล่าวอ้างถึงบารมีความศักดิ์สิทธิ์ของยายหยาดให้ช่วยคุ้มครอง ส่งเสริมให้ผู้ทำบุญประสบความสำเร็จ สุข ความเจริญ และในช่วงสงกรานต์ของทุกปีชาวบ้านในไพลินก็จะมีการจัดอาหารหวานคาวมาเซ่นไหว้ยายหยาดทุกปี ซึ่งถือเป็นประเพณีของชุมชน

วัดพนม ตำนานและความเชื่อเรื่องยายเปญ

กลางกรุงพนมเปญมีภูเขานาดย้อมลูกหนึ่งเป็นที่ตั้งของวัด ชื่อวัดพนม (วัดเขา) วัดนี้สร้างขึ้นบนภูเขากลางกรุงพนมเปญ วัดนี้จะสามารถเห็นได้แต่ไกลเนื่องจากมีเจดีย์ทรงระฆังสีขาวองค์ใหญ่อยู่บนยอดเขาด้านหลังโบสถ์ของวัด ตามตำนานเกี่ยวกับวัดแห่งนี้กล่าวว่าสร้างโดยหญิงแก่คนหนึ่งชื่อยายเปญ ตำนานมีอยู่ 2 ส่วน คือ ส่วนที่ได้ฟังจากหญิงชาวเมืองพนมเปญ และตำนานที่สรุปไว้ในหนังสือนำเที่ยวกรุงพนมเปญ ซึ่งส่วนที่ชาวบ้านเล่ากับที่บันทึกแตกต่างกันเล็กน้อย

ตำนานที่ชาวเมืองเล่าให้ฟังกล่าวว่าสมัยก่อนมีหญิงคนหนึ่งมีบ้านอยู่บริเวณนี้ ทำมาหากินโดยการหาปลาในแม่น้ำ อยู่มาวันหนึ่งขณะที่ไปหาปลาตามปกติได้พบพระพุทธรูปลอยน้ำมา 4 องค์ จึงได้นำพระพุทธรูปมาประดิษฐานไว้บนภูเขาและสร้างเป็นวัดขึ้นบนภูเขาแห่งนั้น หญิงคนนั้นมีชื่อว่ายายเปญ จึงเป็นที่มาของชื่อกรุงพนมเปญใน

ปัจจุบัน

ส่วนสำนวนที่จดบันทึกในหนังสือเก่าเกี่ยวกับกล่าวว่า วัดพนมเป็นวัดที่สร้างโดยผู้หญิงคนหนึ่งชื่อเปญ ตามตำนานกล่าวว่าสร้างในปีพุทธศักราช 1915 เริ่มเรื่องกล่าวว่ายายเปญออกหาปลาแล้วพบต้น Koki ลอยน้ำมาเมื่อนำมาดูแล้วพบพระพุทธรูป 4 องค์ในต้นไม้นั้น ต่อมาได้ก่อภูเขาขึ้นมาลูกหนึ่งแล้วสร้างวัดเล็กๆ ขึ้นมา หลังจากนั้นผู้คนบริเวณนั้นได้ทราบว่ายายเปญสร้างภูเขา จึงพากันเรียกว่าพนมเปญ ซึ่งหมายถึงภูเขาที่สร้างโดยยายเปญ

จากตำนานเรื่องยายเปญที่ได้สร้างวัดพนม ทำให้บนวัดมีศาลของยายเปญตั้งอยู่ระหว่างเจดีย์กับโบสถ์ในมุมที่เห็นได้ชัดเจน ภายในศาลเปิดโล่ง 3 ด้าน มีเพียงด้านหลังเท่านั้นที่ปิดทึบ ภายในศาลมีรูปปั้นผู้หญิงมีอายุองค์หนึ่งในที่นั้น ลักษณะทั่วไปมีผมสีดำ กว้างคาง ทาปากสีแดง เครื่องแต่งกายเป็นผ้าถุงสีน้ำเงิน เสื้อลูกไม้สีขาว คล้องผ้าขาวยาว 1 ผืน คาดเข็มขัดทอง คล้องสร้อยทอง 3 เส้น โดยสร้อยแต่ละเส้นมีจีวรพลอยห้อยทุกเส้น นอกจากสร้อยแล้วรูปเหมือนยายเปญยังติดต่างหูเพชรด้วย ผู้คนมักจะกราบไหว้บนบานให้ยายเปญช่วยเหลือให้พ้นทุกข์โศก และช่วยคุ้มครองให้ครอบครัวมีความสุข โดยการบูชายายเปญจะจุดธูปจำนวน 9 ดอก บางคนนำผลไม้ เช่น ส้ม ลำไย แอปเปิล มาเซ่นสังเวยแต่ยายเปญด้วย นอกจากการมาไหว้แล้วชาวบ้านนิยมนำบุญกับยายเปญ โดยใส่ในขันเงินที่ตั้งอยู่ด้านหน้ารูปเหมือน หรือไม้กลีไฉ่จานที่วางด้านข้าง หรือใส่ในตู้รับบริจาค จะไม่พบแม่ชีหรือยายชีมานั่งรับเงินทำบุญ มานั่งให้พรผู้ทำบุญเช่นวัดยายหยาด โดยมีเพียงผู้ชายนั่งอยู่บริเวณใกล้ๆ เท่านั้น และบางคนก็นำเงินไปเหน็บที่ชายพกผ้าถุงของรูปเหมือน มีฉัตรทองหลายต้นตั้งอยู่ประจำภายในศาลด้านหลังรูปเหมือน และยังมีรูปเหมือนเจ้าแม่กวนอิมขนาดเล็กหลายองค์ตั้งอยู่ในศาล ใกล้กันนั้นมีเขียนหมากพร้อมหมากพลูครบถ้วนตั้งอยู่เป็นประจำ 2 เขียนอยู่ด้านข้างรูปเหมือน และมีไม้สีแดงรูปจันทร์เสี้ยว 2 อัน สำหรับให้ชาวบ้านได้มาเสี่ยงทาย

ภายในโบสถ์มีรูปเหมือนของยายเปญที่สร้างใหม่เมื่อไม่นานมานี้ โดยรูปเหมือนมีขนาดใหญ่กว่าคนจริงเล็กน้อยในท่ายืน ลักษณะทั่วไปเป็นรูปแม่ชีที่ถือดอกบัวไว้ในมือกว่า 6 ดอก มือซ้ายกระเดียดห้อย 1 ใบ รูปเหมือนตั้งหันหน้าเข้าสู่พระพักตร์ของพระประธานในโบสถ์ รูปเหมือนนี้มีชาวบ้านนำสไปลูกไม้สีขาวมาห่ม สไปขาวติดด้วยเข็ม

กลัดพลอย ภายในหม้อใส่ดอกบัว รูป และเงิน ในมือที่ถือดอกบัวก็มีชาวบ้านนำดอกไม้เงิน และพวงมาลัยดอกมะลิเหน็บไว้ด้วย

ยายเปญมีอำนาจศักดิ์สิทธิ์หรือมีบารมีสูงเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้าน โดยชาวบ้านมักจะมากราบไหว้ขอพรบ้าง ให้ช่วยเหลือขจัดความทุกข์ของตนเอง และครอบครัว โดยมีทั้งชาวบ้านที่มาไหว้พระในโบสถ์แล้วแวะเวียนมาไหว้ภายหลังจากการทำบุญไหว้พระเรียบร้อยแล้ว มีจำนวนหนึ่งตั้งใจมาไหว้ยายเปญโดยเฉพาะ เนื่องจากมีความตั้งใจให้อำนาจศักดิ์สิทธิ์ช่วยเหลือโดยตรง สำหรับการนับถือยายเปญนั้นปรากฏมาตั้งแต่อดีตโดยกล่าวกันว่าชาวบ้านต่างที่เดินทางค้าขายทางไกลหรือคาราวานค้าขาย และผู้คนที่สำคัญจะไปมาต่างต้องเคารพต่อยายเปญเสมอ โดยจะต้องแวะสักการะกราบไหว้ก่อน เพื่อให้การเดินทางและการค้าขายเกิดความโชคดี เดินทางปลอดภัย

แม่ชี ยายชี ตาชีกับหน้าที่ผู้ดูแลศาล

บทบาทของแม่ชี ยายชี และตาชี ทั้งวัดพนมและวัดยายหยาดเป็นสิ่งที่เห็นได้อย่างชัดเจน เพราะเป็นผู้ช่วยเหลืองานของวัด เป็นผู้อุปถัมภ์วัด ผู้หญิงที่บวชเป็นชีจะมีอยู่ 2 แบบ คือ ผู้ที่นุ่งขาวห่มขาว โกนศีรษะและคิ้ว จะเป็นผู้อยู่วัดประจำโดยจะมีกุฏิเป็นของตนเองเช่นเดียวกับพระสงฆ์ ชีกลุ่มนี้เป็นผู้ที่ตั้งใจแน่วแน่ในการบวชในพระพุทธศาสนา จะบวชมาตั้งแต่สาว ๆ หรือไม่ก็มาบวชในช่วงมีอายุมากแล้ว แต่ส่วนใหญ่จะเป็นคนที่บวชมาแต่อายุน้อยยังไม่มาก ยังไม่มีครอบครัว ซึ่งชีกลุ่มนี้จะมีจำนวนน้อย และในวัดพนมในกรุงพนมเปญก็มีจำนวนแม่น้อยกว่าวัดยายหยาดในกรุงไพลินมาก

ชีกลุ่มที่ 2 เป็นชีที่นุ่งดำใส่เสื้อขาว สไบขาว จะเป็นกลุ่มที่มีจำนวนมาก โดยเป็นผู้หญิงที่ผ่านการมีครอบครัวมีลูกมีหลานมาแล้ว เมื่ออายุมากขึ้นก็มาทำประโยชน์ให้กับวัดและเป็นกลุ่มผู้อาวุโสของชุมชน จะมีหน้าที่ดูแลวัด เช่น ทำความสะอาดกวาดวัด ถูศาลา ทำอาหารมาถวายพระ และเป็นกลุ่มที่จะไปร่วมงานบุญต่างๆ ร่วมกับพระ

³ข้อสังเกตสำหรับรูปเหมือนยายเปญที่สร้างใหม่ภายในโบสถ์ที่มีการแต่งกายแบบแม่ชีอยู่ในอิริยาบถเดินไปบูชาพระพุทธรูปที่เป็นพระประธานในโบสถ์ แสดงถึงอำนาจที่อยู่เหนือกว่าและยอมรับที่อยู่ภายใต้พระพุทธรเจ้า และเป็นสัญลักษณ์แสดงความเหนือกว่าของผู้ชายที่อยู่เหนือผู้หญิงก็ได้ จะเห็นได้จากตำแหน่งเดิมของศาลายายเปญอยู่ในพื้นที่ของอำนาจเดิม และมีส่วนปกมืองค์มรดกศาสนากลายเป็นเพียงผู้อยู่ภายใต้ศาสนาเท่านั้น

สงฆ์ กล่าวคือ เมื่อพระสงฆ์รับนิมนต์ไปสวดมนต์ในงานใดก็จะมีกลุ่มยายชี ดาชี ไปร่วมงานด้วย หรือแม้แต่มีงานในวัดเอง ดาชียายชีก็จะเป็นกลุ่มผู้ใหญ่ที่อยู่ร่วมในงานพิธีนั้นๆ ด้วย เช่น การต้อนรับคณะเดินทางทอดผ้าป่าสร้างศูนย์กสิกรรมธรรมชาติจากประเทศไทย ซึ่งคณะเดินทางไปกราบนมัสการเจ้าอาวาสวัดกงกางในกรุงไพลิน การทำบุญเปิดศูนย์กสิกรรมธรรมชาติกรุงไพลิน ทางศูนย์นิมนต์พระมาสวดมนต์ช่วงเย็นและฉันเช้า กลุ่มยายชีดาชีก็ร่วมงานหรือร่วมพิธีด้วย โดยจะนั่งด้านหน้าสุดของกลุ่มผู้ร่วมงานทั้งหมด

กลุ่มดาชีหรือที่เรียกว่าอาจารย์เป็นผู้ชายสูงอายุที่ผ่านการบวช มีครอบครัวมาแล้ว ช่วงหนุ่มก็ทำมาหากินเลี้ยงดูครอบครัว เมื่อชราภาพก็มีหน้าที่ในการดูแลกิจการงานของวัด และหน้าที่หลักคือผู้รู้เรื่องของพิธีกรรมทางศาสนา เป็นผู้นำการประกอบพิธีกรรม ดาชีทั้งหมดจะไม่โกนศีรษะและตัว ลักษณะการแต่งกาย นุ่งกางเกงขายาวสวมเสื้อขาว และมีผ้าขาวมาพาดไหล่ตลอดเวลา ทั้งดาชีและยายชีจะไม่มีการใส่เครื่องประดับตามร่างกายแต่อย่างใด

เมื่อเข้าไปในวัดพนมหยาดจะเห็นยายชีช่วยกันทำความสะอาดวัด โดยจะกวาดลานวัดที่มีใบไม้ร่วงหล่นลงมาทุกวัน ที่มีจำนวนมาก ได้แก่ ใบโพธิ์ เพราะบนวัดมีต้นโพธิ์ขนาดใหญ่อยู่หลายต้น ยายชียังเป็นผู้จัดเตรียมอาหารสำหรับถวายพระสงฆ์และเก็บล้างถ้วยจานต่างๆ นอกจากการดูแลจัดเตรียมอาหารถวายพระสงฆ์แล้ว หน้าที่สำคัญของยายชีอีกประการ คือ การจัดเตรียมสำรับสำหรับนำไปถวายพระประธานภายในโบสถ์ และศาลต่างๆ ภายในวัด โดยเฉพาะศาลของยายหยาด ซึ่งเครื่องเช่นไหว้ที่สำคัญ ได้แก่ กล้วยน้ำว่า ที่ทั้งยายชีและชาวบ้านมักนำไปถวายที่ศาลเป็นประจำ

สำหรับยายชีเรื่องการเป็นผู้จัดการเกี่ยวกับศาลทั้งหมดเป็นสิ่งสำคัญและเป็นหน้าที่ที่ยายชีเหล่านี้มีอำนาจหน้าที่เต็มที โดยจะเป็นผู้ดูแลทำความสะอาดภายในศาล จัดเตรียมดอกไม้ธูปเทียนสำหรับไหว้ และรับเงินทำบุญ ในวัดยายหยาดจะมีสมุดบัญชีให้ผู้ที่ทำบุญเขียนชื่อที่อยู่และจำนวนเงินทำบุญ หลังจากทำบุญแล้วยายชีก็จะให้พรในแต่ละวัดเมื่อยายชีรับเงินทำบุญแล้ว ดาชีก็จะเป็นผู้มาตรวจนับเงินอีกครั้งว่าตรงตามบัญชีหรือไม่ แล้วนำเงินถวายวัดต่อไป แต่ที่วัดพนมการจัดการจะมีผู้ดูแลศาลเป็นผู้ช่วยยักกลางคน การทำบุญใช้วิธีการใส่ขันและตูลับบริจาคโดยตรง ไม่มีการลงบัญชี และไม่มีการให้พรแต่ผู้บริจาค

การทำบุญของศาลจะไม่มีพระภิกษุเข้ามาข้องเกี่ยวกับการทำบุญ แต่เงินที่ได้จากการทำบุญจะนำไปทำนุบำรุงวัดต่าง ๆ โดยมีกลุ่มยายซีและตาซีเป็นผู้จัดการ และดูแลการใช้จ่าย

จากตำนานของวัดพนมและวัดพนมหยาดทำให้เห็นว่าบทบาทของผู้หญิงกับผู้ชายมีความสำคัญต่อสังคมเป็นอย่างมาก เป็นส่วนหนึ่งในการทำนุบำรุงศาสนาที่สำคัญ คือ การเป็นศูนย์กลางสังคม เป็นผู้สร้างชุมชน และดูแลสังคมให้ปกติสุข ซึ่งตำนานเป็นข้อมูลทางวัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่ในชุมชนต่าง ๆ ทั้งทั้งภูมิภาคอุษาคเนย์ และบริเวณต่าง ๆ ของโลก โดยข้อมูลเหล่านี้หากนำมาวิเคราะห์จะทำให้เข้าใจสังคมและวัฒนธรรมของสังคมนั้น ๆ ได้ ซึ่งในสังคมสมัยใหม่อาจมองว่าเป็นเรื่องที่ไร้สาระบ้าง งามายบ้าง ซึ่งก็เป็นการร่ายเงื้อมไปสำหรับคำอธิบายตำนานที่ปรากฏอยู่มากมาย แต่สำหรับการศึกษาทางมานุษยวิทยาแล้ว นับว่าเป็นข้อมูลที่มีความสำคัญต่อการจะเข้าใจวัฒนธรรมของสังคมนั้น ๆ ได้

สำหรับคำจำกัดความของตำนาน ศรีศักร วัลลิโภดม กล่าวว่า “ตำนานคือเรื่องราวที่สมมุติให้เป็นประวัติความเป็นมาของกลุ่มชนและสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ ที่ผู้คนจากภายในท้องถิ่นเป็นผู้รังสรรค์ขึ้น เพื่ออธิบายถึงการดำรงอยู่ร่วมกันในท้องถิ่น และภูมิภาค อาจเรียกว่าประวัติศาสตร์จากภายในที่มีชีวิต เพราะเป็นสิ่งที่คนเชื่อและนำไปสร้างขนบประเพณีและพิธีกรรมเพื่อการดำรงอยู่ร่วมกันอย่างสืบเนื่อง” จากคำจำกัดความจะเห็นถึงความสำคัญของตำนานซึ่งคนในท้องถิ่นจะเป็นผู้สร้างขึ้นมา เพื่อบอกว่าตนเองและชุมชนตนเป็นใคร มีที่มาและพัฒนาการอย่างไร จากตำนานเรื่องยายแปญและยายหยาดเป็นตำนานทรงพลังอยู่ในการอธิบายชุมชนและสังคมได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะสะท้อนให้เห็นบทบาทของผู้หญิง

ความสำคัญของตำนานยังถูกกล่าวถึงในการศึกษาอีกมาก อาทิ ปราณี วงษ์เทศ กล่าวถึงสำนึกเกี่ยวกับเผ่าพันธุ์ของผู้นับในอุษาคเนย์ โดยศึกษาผ่านตำนาน เช่น ตำนานน้ำเต้าปุงกล่าวถึงกำเนิดเผ่าพันธุ์ของคน ตำนานท้าวฮุ่งขุนเจืองมหากาพย์ของวีรบุรุษทางวัฒนธรรม ในประเทศไทยก็มีตำนานต่าง ๆ ที่หลายเรื่องสะท้อนสังคมในดินแดนประเทศไทยและใกล้เคียง เช่น พงศาวดารโยนก ตำนานสิงหนวัติ ตำนานอุรังคธาตุ ตำนานสุวรรณคำแดง ตำนานพระเจ้าอู่ทอง ตำนานพระเจ้าสาयน้ำผึ้ง ตำนานตามองไล้ ตำนานพระรถเมรี (ปราณี วงษ์เทศ, 2542) ตำนานเหล่านี้ทำให้เราเข้าใจสำนึก

เกี่ยวกับเผ่าพันธุ์ เข้าใจประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมมากขึ้น นอกจากประวัติศาสตร์ของชาติที่ถูกครอบงำโดยอำนาจรัฐเท่านั้น ทำให้พื้นที่ของชาวบ้านมีน้อยและไม่ได้รับการยอมรับ เมื่อเราไม่เข้าใจชาวบ้านก็จะไม่เข้าใจปัญหา และไม่มีทางแก้ไข หรือกล่าวได้ว่าตำนานจะทำให้เราเข้าใจผู้คนลึกซึ้งและแท้จริง

งานศึกษาเกี่ยวกับศาสนาในอุษาคเนย์ ของไมเคิล ไรท์ กล่าวถึงตำนานว่ามีความสัมพันธ์กับสภาพจิตใจของคนและสภาพสังคม โดยสะท้อนซึ่งกันและกันอย่างแม่นยำ แต่ทั้งนี้ต้องพึงระวังว่าในภายหลังอาจมีการแต่งเสริมโดยคนรุ่นหลังก็เป็นได้ ซึ่งผู้ศึกษาต้องแปลให้ถูกต้องและทะลุภาพลวงตาที่แต่งเสริมไปให้ได้ เช่น เรื่องนางนาคพระโขนง ไมเคิล ไรท์สรุปว่าไม่ใช่แค่นิทานหลอกลูกเด็ก แต่ยังเป็นความทรงจำและเกิดการดัดแปลงจากความเชื่อ พิธีกรรม และประเพณีของมนุษยชาติในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ เป็นต้น สำหรับประเด็นเรื่องตำนานสะท้อนจิตใจและปัญหาทางจิต หากมีการศึกษาอย่างลุ่มลึกก็จะทำให้สามารถแก้ไขปัญหาของตนเองได้ เช่น ตำนานกำเนิดพระพิฆเนศ (ไมเคิล ไรท์, 2550)

ในตำนานยังปรากฏสัญลักษณ์ที่สะท้อนวิถีคิดของสังคมไว้ ซึ่งปฐม หงส์สุวรรณ ได้ศึกษาเกี่ยวกับสัญลักษณ์ของเสาไฟฟ้าที่พบในตำนานของกลุ่มคนไทย ทำให้เห็นว่าเสาไฟฟ้าสะท้อนให้เห็นความเป็นแกนกลางของจักรวาลที่เชื่อมระหว่างฟ้ากับดิน ซึ่งจะทำให้เกิดสิ่งมีชีวิตและเกิดความอุดมสมบูรณ์ แม้แต่การปฏิสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมก็ยังสะท้อนผ่านตำนานจากเรื่องพระธาตุ และการศึกษามythosของหมา ในตำนานที่ปฐม หงส์สุวรรณ ศึกษาสรุปว่าหมา มีบทบาท 4 ประการ คือ หมาเป็นบรรพบุรุษของมนุษย์ เป็นผู้นำทางวัฒนธรรม เป็นตัวแทนการสืบเผ่าพันธุ์และความอุดมสมบูรณ์ และเป็นสื่อกลางเชื่อมระหว่างโลกมนุษย์กับโลกศักดิ์สิทธิ์ (ปฐม หงส์สุวรรณ, 2550)

งานศึกษาด้านานที่ผ่านมาทำให้เราต้องให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ภาพสะท้อนกับบุคคลและสังคม โดยต้องพิจารณาสำนวนด้วยว่ามีการแต่งเติมจนปกปิดความหมายเดิมหรือไม่ หากเรานำมาเป็นข้อมูลการศึกษาสังคมได้มีความแม่นยำมากที่สุด แต่กระบวนการพิจารณาด้านานอย่างละเอียดจะทำให้เราเห็นปฏิสัมพันธ์กับปัจจัยต่างๆ ที่กระทบกับสังคมเจ้าของตำนานนั้นๆ และยังมีประเด็นเรื่องประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นสิ่งที่เราจะเข้าใจได้จากการศึกษาด้านานอีกช่องทางหนึ่ง เพราะ

การอธิบายประวัติของสถานที่ชาวบ้านก็จะมีเรื่องเล่าประกอบ บ้างเล่าเรื่องผู้นำทางวัฒนธรรม และยังเป็นบันทึกประวัติศาสตร์ของกลุ่มชาติพันธุ์ (ศิริพร ณ ถลาง, 2539)

สำหรับตำนานเรื่องยายเปญและตำนานเรื่องยายหยาด ทั้งนี้ตำนานดังกล่าวยังมีรูปธรรมของศาลที่ตั้งเป็นที่เคารพสักการบูชา และมีพิธีกรรมของคนในเมืองและชุมชน เช่น การเซ่นไหว้ตามประเพณีในช่วงสงกรานต์ การบิณฑบาตทั่วไป หากพิจารณาด้านอายุอย่างพินิจพิเคราะห์น่าจะทำให้เราเข้าใจผู้คนต่อความเชื่อ ทศนคติ ค่านิยม และความสัมพันธ์ของตำนานต่อคนในกัมพูชาเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะบทบาทของผู้หญิงในกัมพูชาทุกวันนี้

บทบาทของผู้หญิงกัมพูชาปัจจุบัน

บทบาทของกลุ่มแม่ชี ยายชี ตาชี และหน้าที่ของผู้หญิงกัมพูชา เมื่อพิจารณาพร้อมกับตำนานและความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของยายหยาดและยายเปญที่คนกัมพูชาเชื่อถือ โดยมีการบิณฑบาต กราบไหว้บวงสรวง ขอความคุ้มครองและช่วยเหลืออาจมองได้ว่าผู้หญิงมีบทบาทดังต่อไปนี้

- บทบาทด้านครอบครัว

จากตำนานของยายหยาดจะเห็นได้ว่าตำนานกล่าวถึงยายหยาดอาศัยอยู่บริเวณภูเขาพร้อมกับสามี และหาอยู่หากินด้วยการเก็บของป่าสัตว์ป่ามาเป็นอาหารของครอบครัว ซึ่งเป็นบทบาทสำคัญของผู้หญิงที่จะตัดสินใจกับการตั้งถิ่นฐาน เนื่องจากสังคมกัมพูชาเป็นการแต่งงานเข้าบ้านผู้หญิง การตั้งถิ่นฐานก็อยู่ที่บ้านฝ่ายหญิงนั่นเอง ส่วนการหาอยู่หากินก็ยังอาศัยธรรมชาติรอบโดยเก็บพืชผักและสัตว์ต่าง ๆ เพื่อนำมาเป็นอาหาร ซึ่งเป็นหน้าที่ของทั้งผู้หญิงและผู้ชายต้องช่วยเหลือกันในบางงาน และแยกกันในงานบางตัว เช่นเราจะเห็นว่าในไพลินผู้หญิงและเด็กจะไปเก็บหอยโข่งในหนองน้ำมาเป็นอาหารสำหรับครอบครัว ผู้หญิงปัจจุบันยังเป็นผู้เก็บพืชผักตามธรรมชาติมาเป็นอาหาร และยังปลูกพืชผักสวนครัวในการบริโภคในครัวเรือนอีกด้วย ส่วนตำนานเรื่องยายเปญที่สะท้อนบทบาทการดูแลครอบครัว ได้แก่ การเป็นผู้หาปลาในแม่น้ำ ซึ่งพญามีแม่น้ำไหลผ่าน คือ แม่น้ำทะเลสาบ แม่น้ำโขง และแม่น้ำบาสัต ซึ่งนับเป็นแหล่งหากินของชาวบ้านนับจากอดีตจนถึงปัจจุบัน โดยชาวประมงก็มีทั้งชายและหญิงที่จะทำงานเคียงบ่าเคียงไหล่กัน ซึ่งผู้หญิงเองนอกจากจะเป็นผู้ที่หาปลาในแม่น้ำแล้ว

ความรู้เรื่องการถนอมอาหารประเภทปลาร้า ปลาสาม เพื่อเป็นการถนอมอาหารไว้กินได้นาน ซึ่งความรู้เหล่านี้ผู้หญิงจะเป็นผู้ได้รับการถ่ายทอด และเป็นความรู้ที่มีความสำคัญกับครอบครัวและชุมชนมาก โดยเฉพาะในระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพ ที่หมายถึงกิจกรรมทุกอย่างมีครอบครัวเป็นหน่วยผลิตและหน่วยบริโภคในตนเอง

ส่วนการสร้างบ้านก็เป็นงานที่ต้องช่วยกันระหว่างหญิงชาย และไม่ใช้คู่แต่งงานใหม่เท่านั้น แต่ญาติพี่น้องก็จะมาช่วยกันสร้างบ้าน หรือมีการจ้างแรงงานบ้างในบางกรณี ที่เห็นได้ชัดเงินของผู้หญิง คือ การนำหญาคามามาทำเป็นตับสำหรับมุงหลังคาบ้าน หรือทำโรงเรือน และคอกสัตว์ต่าง ๆ ของครอบครัว และหญาคาที่นำมาทำเป็นตับมุงหลังคาก็เป็นที่มาของรายได้ของผู้หญิงในปัจจุบันโดยเฉพาะผู้หญิงที่อยู่ในชนบทนอกเมือง ไพลิน โดยราคาขายปัจจุบันอยู่ที่ 7-10 บาท ซึ่งเป็นรายได้จุนเจือครอบครัวได้อีกทางหนึ่ง การทำตับหญาคาจะทำประกอบกับการเลี้ยงลูกอยู่ที่บ้าน และมักทำกันเป็นกลุ่มในหมู่ญาติพี่น้องของตน

สำหรับการดูแลครอบครัวนั้นกล่าวคือ ผู้หญิงจะเป็นมีความเป็นแม่ที่จะดูแลลูก ใส่ใจกับความเดือดร้อนของคนในครอบครัว เมื่อเกิดความทุกข์หรือประสบปัญหาที่จะถามไถ่ เอาใจใส่คอยช่วยเหลือ รับฟังและหาทางแก้ไข โดยช่องทางหนึ่งคือ การไปบนบานให้อำนาจศักดิ์สิทธิ์ของยายหยาด หรือยายเปญ เพื่อคุ้มครองช่วยเหลือและบดเป่าให้ความทุกข์ยาก เช่น การเจ็บป่วย อุบัติเหตุเรื่องการทำงาน ฯลฯ ให้ลุล่วงหมดไปจากคนในครอบครัว จะเห็นผู้หญิงไปบนบานกราบไหว้ต่อศาลของยายทั้งสองเสมอที่ไพลินในรอบหนึ่งปีหลังสงกรานต์ชาวบ้านก็จะนำอาหารและผลไม้ไปเช่นสังเวทียายหยาดและบารมี (ผิฉี/เทวดา) ซึ่งมีศาลอยู่เป็นจำนวนมากด้านล่างเขา บริเวณศาลบารมีต่าง ๆ นั้น ศาลของยายหยาดเป็นศาลใหญ่มีพวงมาลัย ผลไม้ไปเช่นสังเวทย์ และมีคนไปกราบไหว้มากที่สุด ซึ่งงานไหว้ยายหยาดของชุมชนจะทำให้ชุมชนอยู่ดีมีสุข โรคภัยไม่เบียดเบียนผู้คน

การเลี้ยงลูก การเก็บหาพืชผัก การจับสัตว์น้ำ และการปลูกสร้างบ้านเอง อาจไม่มีค่าทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่ใช้การซื้อขายเป็นตัวชี้วัด หากแต่กิจกรรมเหล่านี้หากต้องนำเงินไปซื้อขายแล้วเราอาจจะพบว่าไม่มีค่าเป็นเงินจำนวนมากศาลเช่นกัน เพราะฉะนั้นบทบาทภายในครอบครัวของผู้หญิงจึงมีความสำคัญตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน แม้ว่าสังคมปัจจุบันจะมองว่าไม่สร้างรายได้ให้กับครอบครัวก็ตาม

- บทบาทด้านสังคม

จะเห็นได้ว่าทั้งยายหยาดและยายเปญล้วนเป็นผู้นำในการก่อตั้งชุมชน ก่อสร้างวัด ซึ่งอาจกล่าวได้ว่ายายหยาดและยายเปญเป็นผู้นำทางวัฒนธรรมของสังคม ซึ่งสะท้อนถึงศักยภาพในการระดมความร่วมมือของชุมชน และการริเริ่มก่อสร้างศาสนสถานของชุมชน จากบทบาทของยายชีที่จะมีทำหน้าที่เรียไรเงินทำบุญที่ศาลของยายหยาด เพื่อนำเงินไปสร้างวัด สร้างถนนขึ้นวัดสะท้อนถึงบทบาทของผู้หญิงในปัจจุบันที่มีบทบาทหน้าที่สำคัญในการระดมทุน เพื่อประโยชน์ของส่วนรวม ประเด็นการเป็นผู้นำของชุมชนในสังคมสมัยใหม่ความคิดแบบชายเป็นใหญ่ที่ไปพร้อมกับศาสนาพุทธ อำนาจรัฐ ทำให้พื้นที่ที่เป็นทางการอาจเป็นของผู้ชาย แต่ในสังคมหมู่บ้านแล้วการเป็นผู้นำในการทำงานหนึ่งๆ ผู้หญิงก็มีบทบาทสูง เช่นกรณี การก่อตั้งศูนย์กิจกรรมธรรมชาติกรุงไพลิน มีผู้หญิงให้ความร่วมมือเป็นอย่างมาก มาเรียนรู้และเป็นผู้ดำเนินกิจการของศูนย์หลายคน ทั้งๆ ที่ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำระดับต่างๆ ล้วนเป็นผู้ชาย แต่งานจะสำเร็จได้ก็ต้องมีการยกยอสนับสนุนช่วยเหลือ เช่น ภรรยาของผู้ใหญ่บ้านที่จะเป็นผู้มีบทบาทด้านการระดมความร่วมมือจากคนในชุมชน และเป็นผู้จัดการเรื่องการเตรียมงานเปิดศูนย์กิจกรรมธรรมชาติเป็นผู้ตระเตรียมไม่ว่าจะเป็นอาหาร สถานที่ การต้อนรับแขก ฯลฯ ซึ่งบทบาทเหล่านี้หากเราไม่พิจารณาแล้วอาจมองงานสำเร็จลงได้โดยไม่เห็นบทบาทของผู้หญิงเลยก็ได้

การเป็นผู้นำในชุมชนอย่างชัดเจนจะเห็นจากการจัดองค์กรในรูปกลุ่มแม่ชี กลุ่มผู้รักษาศีล หรือกลุ่มโยมวัดที่จะเป็นผู้หญิงสูงวัยที่จะอยู่วัดรักษาศีล ช่วยเหลืองานของส่วนรวม เป็นที่ปรึกษาด้านศาสนพิธีต่าง ๆ เช่น งานบวช งานแต่ง งานเซ่นไหว้ เนียะตา เป็นต้น กลุ่มแม่ชียังเป็นกลุ่มผู้สวดสวดดูแลความสะอาดเรียบร้อยในด้านเสนาสนะของวัด ดูแลความเป็นระเบียบของวัด โดยเป็นผู้ริเริ่มว่าต้องสร้างสิ่งใด ต้องซ่อมแซมสิ่งใด โดยเป็นผู้หาทุนในการก่อสร้างด้วยตนเองอีกด้วย ซึ่งผู้ชายก็มีกลุ่มเช่นกันคือกลุ่มตาชีหรืออาจารย์ ที่จะทำหน้าที่สัมพันธ์สวดคล้องและเกื้อหนุนกัน โดยจะเป็นผู้ตรวจสอบบัญชีเงินของวัด และร่วมวางแผนดูแลรักษาวัดด้วย

ผู้นำชุมชนสะท้อนจากยายหยาดและยายเปญว่าต้องเป็นผู้ทำนุบำรุงวัดวาอาราม รักษาศีลจารณาวาณา ซึ่งปัจจุบันนี้กลุ่มผู้สูงอายุก็ยังคงทำหน้าที่นี้อยู่ โดยเฉพาะในกรุงไพลินที่มีความเป็นเมืองน้อยกว่ากรุงเทพมหานคร ทำให้ผู้คนที่นี่ไพลินยังมีผู้รักษาศีลมากกว่า แต่ที่พนมเปญผู้คนต้องทำมาหากิน และมีการแข่งขันกันสูงเพราะความเป็น

เมืองหลวงที่มีผู้คนมากมาย และเร่งรีบสูง กลุ่มยายชีตาซึ่งมีน้อยกว่า สำหรับการอยู่วัดรักษาศีล ทำบุญทำทาน ช่วยงานชุมชนของผู้อาวุโส เป็นตัวแบบของคนรุ่นใหม่ที่จะดูจากผู้นำของชุมชน และผู้ใหญ่ในชุมชนที่มีศีลธรรมมีประสบการณ์ในการดำเนินชีวิต ช่วยเหลือส่วนรวม ก็ยังเป็นที่น่าถ้อยยกย่องของคนในสังคมเพิ่มขึ้นตามไปด้วย

- บทบาทด้านศาสนาความเชื่อ

ศาสนาความเชื่อดั้งเดิมของกัมพูชา คือ การนับถืออำนาจเหนือธรรมชาติ หรือ ศาสนาผี หรือที่กัมพูชาเรียกว่าการนับถือเนียะตา คือ ผีบรรพบุรุษ หรือ ผียาย่าตาปู่ของชุมชน ซึ่งมีความสำคัญคือเป็นผู้คุ้มครองป้องกันภัยอันตรายให้กับคนในชุมชน ในกัมพูชาเองมีตัวอย่างของเนียะตาที่เป็นผู้หญิง เช่น เนียะตายายเขมา บ้านสังแก ตำบลเครื่องชาญ อำเภอลำลูกเกด จังหวัดศรีสะเกษ เนียะตาจุมเตียวเมมา บ้านจักรีดิ้ง จังหวัดกำปอต เนียะตายายวง บ้านด้อมริ่ง อำเภอสันติสุข จังหวัดกำแพงเพชร เป็นต้น (ภูมิจิต เรืองเดช, 2548)

โดยจากตำนานจะเห็นได้ว่ายายหยาดจะเป็นผู้ติดต่อกับบารมีที่อยู่บนเขาให้มาบอกชาวบ้านไม่ให้ไปล่าสัตว์บนเขา ซึ่งเป็นบทบาทของผู้มีความเชื่อเกี่ยวกับผีหรือเทวดาต่าง ๆ ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะว่าทศวรรษพุทธศาสนาไม่สามารถครอบงำได้ทั้งหมด หรือผู้หญิงไม่ได้รับการยอมรับให้เข้าไปมีบทบาทในศาสนาพุทธมากเท่าผู้ชาย เพราะมีเงื่อนไขและข้อห้ามหลายประการ กรณีของยายเปญยังเป็นผู้สร้างกุหา และวัดบนภูเขาแห่งนั้นซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของการเชื่อมต่องานบุญกับโลกศักดิ์สิทธิ์เลยทีเดียว การสร้างกุหาของยายเปญเป็นสิ่งที่แสดงถึงบทบาทการเป็นผู้นำของความเชื่อดั้งเดิมที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน หากมองที่เรื่องยายหยาดก็จะเห็นว่ายายหยาดเป็นคนทรง ที่สะท้อนถึงการประสานให้เกิดการยอมรับศาสนาพุทธ เราจะเห็นว่าความเชื่อดั้งเดิมผู้หญิงจะเป็นผู้มีอำนาจและครอบครองพื้นที่นี้ค่อนข้างมั่นคง และอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของผู้หญิงนี้ยังแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์และความมั่งคั่งร่ำรวยด้วย โดยดูจากสัญลักษณ์ของแก้ว แหวน เงินทองที่ประดับประดามากมายที่รูปปั้นของยายหยาดและยายเปญ

บทบาทการดำรงรักษาและเป็นผู้นำศาสนาความเชื่อดั้งเดิมสอดคล้องกับบทบาทการเป็นผู้ดูแลครอบครัว เมื่อผู้หญิงมีความเชื่อเช่นนี้ก็จะกราบไหว้ขอความช่วยเหลือยามประสบกับปัญหา ซึ่งต้องเป็นผู้รู้ขั้นตอนการทำพิธีกรรมที่เกี่ยวข้อง เป็น

ผู้ประกอบอาหารและจัดเตรียมเครื่องสังเวทต่าง ๆ เมื่อพิจารณาจากแง่มุมนี้ยังเห็นบทบาทการรักษาความเชื่อดั้งเดิมได้เป็นอย่างดี เพราะผู้หญิงเป็นผู้สะสมความรู้สืบทอดความรู้ของความเชื่อดั้งเดิมมาจนปัจจุบัน เพราะพื้นที่นี้เป็นของผู้หญิง

อย่างไรก็ตามเราจะเห็นการผสมผสานความเชื่อ โดยความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนาอยู่ด้วยกันได้ในพื้นที่เดียวกัน เป็นการต่อยอดจากฐานความเชื่อดั้งเดิมของชุมชนเนื่องจากภูเขาคือพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ตามโลกทัศน์ของชาวกัมพูชา ภูเขาเป็นดินแดนศักดิ์สิทธิ์เชื่อมต่อโลกของคนกับโลกของเทวดา/บารมี วัดจึงถูกสร้างขึ้นบนภูเขาและพระพุทธรูปก็เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นมงคลสูงสุดบนภูเขานั้น โดยการยินยอมของผู้หญิงที่เป็นผู้มีบทบาทอยู่เดิม และสามารถสร้างเสร็จได้จากการนำของผู้หญิง เมื่อผสมผสานกันทำให้เทวดาท้องถิ่นบนภูเขา เช่นยายหยาดเป็นผู้พิทักษ์ดูแลศาสนา และยังเป็นที่มาของปัจจัยการทำบุญในพระพุทธศาสนาด้วย เนื่องจากมีกลุ่มแม่ชีเป็นผู้ดูแลศาล อำนาจความสะกดให้คนได้ทำบุญ ให้พรกับคนทำบุญเพื่อสร้างขวัญและกำลังใจแก่ผู้ทำบุญให้พบกับบุญในขณะนั้นทันที เพราะเป็นพรที่ผู้ฟังได้รับแต่สิ่งดีๆ โดยเงินทำบุญต่าง ๆ นำไปใช้ทำนุบำรุงวัด

- บทบาทด้านสิ่งแวดล้อม

เมื่อบทบาทของผู้หญิงเป็นผู้ดูแลครอบครัวการปกป้องสิ่งแวดล้อมจึงเป็นผลตามมาด้วย เพราะแหล่งอาหารของครอบครัว ชุมชน ได้แก่ แหล่งพืชผักตามธรรมชาติ เช่น ป่าเขารอบๆ หมู่บ้าน แหล่งสัตว์น้ำ เช่น คลอง แม่น้ำ ซึ่งเมื่อผู้หญิงยังคงต้องใช้ประโยชน์การรักษาก็เป็นหน้าที่สำคัญ การจะทำลายให้เสียหายเป็นสิ่งที่จะไม่เกิดขึ้น เพราะนั่นหมายถึงแหล่งอาหารของครอบครัวก็ต้องสูญเสียไปด้วย โดยผู้หญิงจะเป็นผู้ที่ไวต่อการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ เนื่องจากเป็นผู้ใช้ประโยชน์อยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน และเป็นผู้ใกล้ชิดกับป่า แหล่งน้ำ ดังนั้นเมื่อสัตว์น้ำน้อยลง มีการบุกรุกพื้นที่ป่า ผู้หญิงก็จะทราบก่อนและอาจนำสู่การจัดการหรือแก้ไขปัญหาต่อไปได้ หรือพื้นที่ทุ่งหญ้าที่เป็นแหล่งของหญ้าคาที่นำมาทำหลังคาบ้าน หลังคาออกสัตว์ และโรงเรือนต่างๆ ก็มีสภาพดีมีการหมุนเวียนของต้นหญ้าคา เนื่องจากการเกี่ยวในแต่ละปีจะทำให้เกิดการแตกกอใหม่เพื่องอกงามขึ้น หากไม่มีการนำมาใช้ประโยชน์ก็แน่นมากเกินไป กอใหม่ก็เกิดขึ้นได้ยาก ซึ่งกิจกรรมเช่นนี้ทำให้สภาพแวดล้อมมีการหมุนเวียนที่ดีขึ้น

ภูเขาที่มีการก่อสร้างวัดและเป็นพื้นที่ที่มีตำนานความเชื่อท้องถิ่นดำรงอยู่

อย่างเข้มแข็ง ก่อให้เกิดการอนุรักษ์ไปในตัว เพราะกรณีของกรุงไพลินที่มีการเปิดสัมปทานขุดพลอยของรัฐบาล ทำให้เกิดการนำเครื่องจักรไปขุดลอกแหล่งน้ำ ขุดเจาะพื้นดิน ขุดเจาะภูเขาอย่างมาก เพื่อนำพลอยมาซื้อขายกัน แต่พื้นที่ภูเขาพนมหยาด กลับเป็นภูเขาจำนวนน้อยที่รอดจากการขุดเจาะเพื่อหาพลอยของกรุงไพลิน ชาวบ้านพูดเป็นเสียงเดียวกันว่า “เป็นเพราะบารมีของยายหยาด” ที่คุ้มครองและรักษาทรัพย์สมบัติไว้ให้ลูกหลาน จะเห็นได้ว่าพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนาเช่นวัดพนมหยาดที่มีความซับซ้อนของความเชื่อดั้งเดิมว่าเป็นพื้นที่ของยายหยาดไม่ได้รับความเสียหายแต่อย่างใด ในปัจจุบันเขาพนมหยาดเป็นภูเขาภายในกรุงไพลินที่มีต้นไม้จำนวนมาก มีพลอยหลงเหลืออยู่ให้ลูกหลานรุ่นหลังได้เห็น และยังเป็นความหวังของคนยากจนที่จะหวังได้พบพลอยเม็ดงามๆ ที่จะสามารถสร้างเงินให้กับตนเองได้ หรือกล่าวได้ว่าภูเขาอยู่ได้เพราะความเชื่อของผู้หญิงที่เข้มแข็งสามารถหยุดการทำลายล้างสิ่งแวดล้อมอย่างไม่คำนึงถึงผลที่จะตามมาได้อย่างได้ผลชัดเจน

โดยสรุปบทบาทของผู้หญิงในสังคมวัฒนธรรมกัมพูชาในปัจจุบันสามารถเห็นได้จากการมีหน้าที่ต่อชุมชน สังคม และตำนานและความเชื่อเรื่องยายหยาดและยายเปญก็เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของผู้หญิงได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ทำให้เห็นว่าผู้หญิงมีบทบาทเป็นผู้รับผิดชอบครอบครัว สังคม ศาสนา และสิ่งแวดล้อม ซึ่งบทบาทนี้ยังคงเห็นได้ในวิถีชีวิตของผู้หญิงในปัจจุบัน แต่อย่างไรก็ตามสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งอาจมาจากปัจจัยภายในสังคมเอง หรือจากปัจจัยภายนอก เช่น การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจจากการลงทุน การท่องเที่ยว เป็นต้น อาจส่งผลต่อบทบาทของผู้หญิงและผู้ชาย ซึ่งต้องมีการต่อรองเพื่อปรับตัวในสังคมปัจจุบัน เพราะไม่เช่นนั้นผู้หญิงอาจเป็นผู้รับภาระหนักกว่าเดิม

บรรณานุกรม

- เขียน วีระวิทย์ และสุณัย ผาสุก. (2543). กัมพูชา ประวัติศาสตร์ สังคม เศรษฐกิจ ความมั่นคง การเมือง และการต่างประเทศ. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และสถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- คำพูน บุญทวี (2532) คนกุลามาจากไหน?. ศิลปวัฒนธรรม ปีที่ 10 ฉบับที่ 11 กันยายน 2532.
- งวน ภูิล. ภูมิจิต เรื่องเตช แปล (2548) จิตวิญญาณमारดาธิปไตยในสังคมเขมร. มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.
- จิตร ภูมิศักดิ์ (2540) ความเป็นมาของคำสยาม ไทย, ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชนชาติฉบับสมบูรณ์ เพิ่มเติม ข้อเท็จจริงว่าด้วยชนชาติขอม. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เคล็ดไทย
- ปฐม หงส์สุวรรณ (2550) กาลครั้งหนึ่ง : ว่าด้วยตำนานกับวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปรานี วงษ์เทศ (2539) สังคมและวัฒนธรรมในอุษาคเนย์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เรือนแก้ว.
- ปรานี วงษ์เทศ (2542) สำนักเกี่ยวกับเผ่าพันธุ์ของชาวอุษาคเนย์ในสังคมและวัฒนธรรมในประเทศไทย.
- ปรานี วงษ์เทศ (2549) เพศสภาวะในสุวรรณภูมิ (อุษาคเนย์). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เรือนแก้ว.
- ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์ (2549) มานุษยวิทยากับการศึกษาคติชาวบ้าน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- มัลลิกา พงศ์ปริตร (2544) หน้าต่างสู่โลกกว้างลาวและกัมพูชา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สู่โลกกว้าง.
- ไมเคิล ไรท์ (2550) ฝรั่งคลั่งผี. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน.
- ลักขณา จินดาวงษ์ (2548) กุลา : ชนกลุ่ม (ที่เหลือ) ที่เหลือน้อยในร้อยเอ็ด. เมืองโบราณ ปีที่ 31 ฉบับที่ 4 ตุลาคม-ธันวาคม.
- วัชรินทร์ ยงศิริ. (2548) กัมพูชาวันวารที่ผันเปลี่ยน. ศรีบูรณะคอมพิวเตอร์การพิมพ์.

ศรีศักร วัลลิโภดม (2543) ทศณะนอกรีต ภูมิศาสตร์-ภูมิลักษณะ ตั้งบ้านแปงเมือง.
กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.

ศรีศักร วัลลิโภดม (2545) สังคมสองฝั่งโขงกับอดีตทางวัฒนธรรมที่ต้องล้าเลิก. ศิลป
วัฒนธรรม ปีที่ 23 ฉบับที่ 5 มีนาคม.

ศิริพร ณ ถลาง (2539) ในท้องถิ่นมีนิทานและการละเล่น การศึกษาคติชนในบริบท
ทางสังคมไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน.

ศิริพร ณ ถลาง (2548) ทฤษฎีคติชนวิทยา วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทาน
พื้นบ้าน. กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุจิตต์ วงษ์เทศ (2542) คลาสิไมในกฎมณเฑียรบาล. ศิลปวัฒนธรรม ปีที่ 20 ฉบับที่ 6
เมษายน.